

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.51>

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Йосифович Н.-Л.Д.,
*аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх прав
ORCID: 0009-0001-5013-9356*

Йосифович Н.-Л.Д. Критерії оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві.

Поняття електронних доказів відноситься до числа фундаментальних категорій у адміністративному процесі. Адже від правильного розуміння цього поняття залежить вміння їх використовувати та оцінювати у процесі встановлення істини. Оцінка електронних доказів – це розумова і процесуальна діяльність суду та учасників адміністративної справи, спрямована на формування остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів, які підлягають доказуванню за допомогою електронних доказів. Діяльність суду з оцінки електронних доказів включає в себе ряд конкретних кроків та дій, які спрямовані на вірне вирішення спору у відповідності до засад адміністративного судочинства.

Чинним Кодексом адміністративного судочинства України передбачено порядок оцінки доказів судом, проте на сьогоднішній день у науковій доктрині та на практиці невирішеним є питання про те, які критерії оцінки доказів повинні застосовуватися щодо електронних доказів. Керівництвом «Електронні докази в цивільному та адміністративному процесі», ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи 30.01.2019 року зазначено, що електронні докази слід оцінювати так само, як і інші види доказів, зокрема щодо їх допустимості, автентичності, точності та цілісності. Автором статті, ґрунтуючись на аналізі чинного законодавства України, зазначеного Керівництва та судової практики розкрита сутність чотирьох ключових критеріїв електронних доказів: достовірність, належність, допустимість, достатність, а також додатково виокремлено такий критерій як забезпечення цілісності доказів, до складу якого входить збереження оригіналу електронного доказу та протоколювання.

Сформульовано визначення поняття критеріїв оцінки електронних доказів, яким вважається розумова і процесуальна діяльність суду та учасників адміністративної справи, спрямована на формування остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів, які підлягають доказуванню за допомогою електронних доказів. Чітке окреслення сутності критеріїв оцінки електронних доказів є, на думку автора, важливим для формування нової теорії оцінки електронних доказів та нової технології практичного впровадження положення цієї теорії.

Ключові слова: електронні докази, критерії оцінки, достовірність, належність, допустимість, достатність.

Yosyfovych N.-L.D. Criteria for evaluating electronic evidence in administrative proceedings.

The concept of electronic evidence is one of the most fundamental categories in the administrative process. After all, the ability to use and evaluate them in the process of establishing the truth depends on the correct understanding of this concept. Evaluation of electronic evidence is a mental and procedural activity of the court and participants in an administrative case aimed at forming a final conclusion on the confirmation or refutation of the facts to be proved with the help of electronic evidence. The court's activities in assessing electronic evidence include a number of specific steps and actions aimed at the correct resolution of the dispute in accordance with the principles of administrative proceedings.

The current Code of Administrative Procedure of Ukraine provides for the procedure for the evaluation of evidence by the court, but to date, the scientific doctrine and practice do not address the question of what criteria for evaluating evidence should be applied to electronic evidence. The Guidelines “Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings” adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on January 30, 2019, state that electronic evidence should be evaluated in the same way as other types of evidence, in particular with regard to its admissibility, authenticity, accuracy and integrity. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, the said Guidelines and case law, the author of the article reveals the essence of four key criteria of electronic evidence: reliability, relevance, admissibility, sufficiency, and additionally identifies such a criterion as ensuring the integrity of evidence, which includes preservation of the original electronic evidence and recording.

The author formulates the definition of the concept of criteria for evaluation of electronic evidence, which is considered to be the mental and procedural activity of a court and participants to an administrative case aimed at forming a final conclusion on confirmation or refutation of the facts to be proved by means of electronic evidence. The author believes that a clear definition of the essence of the criteria for evaluation of electronic evidence is important for the formation of a new theory of electronic evidence evaluation and a new technology for practical implementation of the provisions of this theory.

Key words: electronic evidence, evaluation criteria, reliability, relevance, admissibility, sufficiency.

Постановка проблеми. Актуальність теми оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві зумовлена швидким розвитком цифрових технологій та зростанням обсягів інформації, що подається в електронній формі. У сучасних умовах, коли значна частина доказової інформації надається в цифровому вигляді, перед адміністративними судами постає завдання не лише визнання таких доказів, але й їх правильна оцінка. Це питання набуває особливої ваги, оскільки в адміністративному судочинстві надзвичайно важливо дотримуватись процесуальних норм і критеріїв оцінки доказів, таких як належність, допустимість, достовірність та достатність. На сьогоднішній день у науковій доктрині та на практиці не вирішеним є питання про те, які критерії оцінки доказів повинні застосовуватися щодо електронних доказів. Від того, наскільки швидко і якісно буде вирішено зазначену прогалину, залежить ефективність та результативність діяльності уповноважених суб'єктів доказування. Актуальність теми також підкреслюється складністю уніфікації критеріїв оцінки різних видів електронних доказів, що мають різну природу та особливості. Розробка єдиних підходів до їх оцінки є важливим завданням для науковців та практиків, оскільки від цього залежить якість судочинства.

Мета дослідження полягає у розкритті поняття та сутності критеріїв оцінювання електронних доказів у адміністративному процесі та їх використання судами України в процесі встановлення обставин адміністративної справи.

Стан опрацювання проблематики. Вернидубов І. та Белікова С. у своїй статті «Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом» зауважили на відсутності критеріїв, за якими можна відрізнити справжній електронний доказ від його підробки, оригінал – від копії. Однак жодного критерію оцінки електронних доказів не сформулювали. Інші вчені у своїх роботах взагалі оминули увагою проблему відсутності в адміністративному процесі критеріїв оцінки електронних доказів, що і спричинило проведення нами даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Стаття 90 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) закріплює порядок оцінки доказів судом. Зокрема, докази у справі суд оцінює за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Належність, допустимість, достовірність кожного доказу оцінюється окремо, а достатність і взаємний зв'язок доказів оцінюються у їх сукупності [1]. Зазначені критерії у теорії судового доказування та судовій практиці нерозривно пов'язані й постійно супроводжують діяльність учасників судового процесу на всіх етапах отримання, дослідження та оцінки доказів. Майже в кожному судовому рішенні згадуються ці категорії, або хоча б деякі з них, у контексті оцінки доказів і результатів доказової діяльності сторін.

Важливе значення у справі оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві відіграє судова практика та сформовані на її підставі правові позиції Верховного Суду України. Однак ситуацію ускладнює те, що на даний момент певні усталені підходи щодо оцінки всіх засобів доказування, окрім електронних доказів, вже сформовано. Так, у Керівництві «Електронні дока-

зи в цивільному та адміністративному процесі», ухваленому Комітетом міністрів Ради Європи 30.01.2019 року [2, с. 7] зазначено, що електронні докази слід оцінювати так само, як і інші види доказів, зокрема щодо їх допустимості, автентичності, точності та цілісності.

Перевірка належності електронних доказів передбачає ретельний аналіз їхнього змісту з метою виявлення інформації, яка безпосередньо стосується обставин справи, що потребують встановлення. Це означає, що кожен електронний доказ повинен бути досліджений на предмет того, чи містить він відомості, які можуть допомогти суду у визначенні важливих фактів справи. Лише ті докази, що мають прямий зв'язок з обставинами, які є предметом судового розгляду, можуть бути визнані належними та враховані при ухваленні рішення. Однак така перевірка може бути ускладнена, якщо доказова інформація зафіксована нечітко (наприклад, через неякісний звукозапис), що може завадити суду визначити зв'язок цієї інформації зі справою [3]. Прикладене до постанови неякісне фото, а саме відсутність чіткого зображення номерного знаку, може викликати у учасників справи сумніви стосовно того, що це зображення було зроблено сертифікованим технічним засобом, покликаним фіксувати в автоматичному режимі факти вчинення адміністративних правопорушень у сфері безпеки на автомобільному транспорті [4]. Як показує практика, неякісні та фрагментарні фото (якщо вони не дозволяють точно встановити обставини порушення або особу, яка його вчинила) можуть бути визнані недостовірними доказами і не прийняті до уваги під час вирішення справи про адміністративне правопорушення. А сама постанова про притягнення до адміністративної відповідальності завдяки цьому буде судом скасована [5; 6]. Якщо виникають сумніви щодо належності електронного доказу, наприклад, що певні зображені на фотографіях особи відвідали зображене на цьому ж фото приміщення – суд, як це зробив Шостий апеляційний адміністративний суд у справі № 826/17511/17, може призначити комп'ютерно-технічну експертизу [7]. Але у деяких випадках навіть експертиза не здатна допомогти. Наприклад, при розгляді справи № 346/6491/23 Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області встановив відсутність належних доказів вчинення адміністративного правопорушення. Із змісту фактичних даних, які містяться у наданій відповідачем фотографії № 1 вбачається, що інспектор з паркування просто здійснив фото фіксацію зображення та місця встановлення знаку 3.34 «зупинка заборонена» без прив'язки до будь-якого нерухомого об'єкта або назви вулиці, аби суд міг, без будь-яких сумнівів вважати визначеним місце встановлення цього знаку у м. Коломия, зокрема на вулиці Січових Стрільців. Суд врахував напис на фото з назвою вулиці, але відзначив, що місце встановлення знаку для визначення меж його дії потребує визначення конкретного місця його розташування на вулиці [8].

Складовою частиною належності є, на нашу думку, такий елемент оцінки доказу як релевантність. Він покликаний допомогти розкрити чи стосується безпосередньо певний електронний доказ обставин справи. Наприклад, метадані, що підтверджують час та місце події, будуть належними лише у справах де ці аспекти є ключовими.

Наступною важливою властивістю доказів, яка свідчить про їх придатність для встановлення фактичних обставин справи, є допустимість. Законодавче закріплення вимог про допустимість доказів, що міститься у нормах процесуальних кодексів, свідчить про важливість процедури одержання доказу для визнання його допустимим. Така процедура буде вважатись належною, якщо вона проведена належним суб'єктом у належному процесуальному порядку.

Вагомою складовою інституту допустимості електронних доказів є дотримання та забезпечення «процесуального ланцюга доказів», що передбачає послідовність дій з виявлення, вилучення, фіксації, долучення та зберігання електронних доказів. Відсутність будь-якої зі складових цього ланцюга може призвести до визнання електронного доказу недопустимим. Допустимість є обов'язковою характеристикою доказу, що дозволяє суду використовувати його для встановлення фактичних обставин справи. Вона свідчить про здатність доказу бути джерелом доказової інформації при дотриманні необхідної форми та законної процедури, яка включає фіксацію доказу належним суб'єктом, відповідну процесуальну дію та законний порядок її проведення.

Електронний доказ повинен бути отриманий законним шляхом, без порушення прав осіб і вимог законодавства. Наприклад, якщо інформація з електронних пристроїв отримана незаконно, такий доказ може бути визнаний недопустимим. Так само аудіо- або відеозапис, зроблений прихованим способом, також не буде прийнятий судом як допустимий доказ. Адже як прямо впливає із змісту рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 р. у справі № 1-31/2011, фак-

тичні дані отримані в результаті проведення негласних дій особами, які не мають права здійснювати оперативно-розшукову діяльність не можуть використовуватися як докази [9].

Встановлення достовірності доказів має, безсумнівно, велике значення в процесі доказування. Відповідно до законодавства ЄС електронні дані повинні прийматися як автентичний доказ, якщо інша сторона не наведе відповідні обґрунтовані доводи на спростування цього. Достовірність електронних доказів презюмується до тих пір, поки немає розумних сумнівів у протилежному (п.п. 21, 22 Керівництва «Електронні докази в цивільному та адміністративному процесі») [2].

Найчастіша помилка учасників справи полягає у тому, що подані ними до суду електронні докази не завірені у встановленому законом порядку електронним цифровим підписом (далі – ЕЦП). За відсутності ЕЦП вони не відповідають вимогам ч. 2 ст. 99 КАС України, що в свою чергу позбавляє суд можливості оцінювати такі докази на предмет їх належності та достовірності, та взагалі брати їх до уваги під час вирішення справи по суті [10]. Достовірність електронних листів, які не підписані ЕЦП, перевіряється іншим чином. З урахуванням того, що надісланий електронний лист залишає сліди на комп'ютері одержувача, сервері поштової служби, комп'ютері інтернет-провайдера та відправника – встановити факт відправки листа, як правило, не викликає труднощів. Однак, якщо питання все ж виникають, закон дозволяє залучити спеціаліста або провести судову експертизу, висновок якої підтвердить факт надсилання електронного листа. Зокрема, експерт може дослідити комп'ютер і підтвердити наявність певних записів із відповідним змістом, датою створення та відсутністю змін у них.

Для оцінки достовірності будь-якого виду електронних доказів важливо підтвердити автентичність джерела інформації. Це передбачає перевірку надійності роботи цифрового пристрою та системи загалом. Надійність пристрою означає, що він забезпечує точність кінцевого результату. Іншими словами, потрібно впевнитися, що апаратура працює коректно та не генерує помилок. Якщо виникають сумніви щодо правильності роботи цифрового пристрою, суд може призначити інформаційно-комп'ютерну експертизу, яка встановлює факти та обставини, пов'язані з процесами створення, обробки та зберігання інформації на комп'ютерних і магнітних носіях. Основним завданням інформаційно-комп'ютерної експертизи є пошук, виявлення, відновлення та технічний аналіз інформації, що була створена користувачем або програмами в комп'ютерній системі.

Оцінюючи достовірність аудіо- та відеозаписів, необхідно перевірити технічні аспекти їх створення та переконатися у відсутності цифрової обробки звуку- або відеоряду. Зрозуміло, що для надання висновків із цих питань судді також знадобиться допомога спеціаліста або експерта. Примітно, що звуко- та відеозаписи, зроблені в автоматичному режимі, зазвичай мають вищий ступінь достовірності порівняно з записами, створеними у ручному режимі. Це пояснюється тим, що деякі спеціалізовані пристрої для фіксації інформації залишають у метаданих файлів дані про свою модель та серійний номер, що підвищує їхню надійність як доказу і прискорює процес їх перевірки на достовірність.

У окремих випадках, коли суд не має можливості встановити достовірність електронного доказу він вимушений вдаватися до додаткових процесуальних дій. Наприклад, «якщо сторона подає у якості електронного доказу фрагмент аудіозапису розмови з іншою стороною – суд витребує оригінал аудіозапису (повну його версію), а особу, що записала розмову повторно викликає у якості свідка» [11]. Одразу варто зауважити, що не є порушенням норм процесуального права недослідження оригіналу електронного доказу за відсутності у учасників справи та суду обґрунтованих сумнівів щодо відповідності копії електронного доказу його оригіналу.

Для електронних доказів критерій достатності є якісною характеристикою, яку суд оцінює, щоб визначити, чи достатньо наявних доказів для вирішення справи. Під час оцінки достатності електронних доказів суд повинен встановити фактичні обставини, пов'язані з місцем, часом, причинами, метою, умовами та наслідками події. Критерій достатності електронного доказу тісно пов'язаний із критерієм його зв'язку з іншими доказами. Достатність означає, що суд має впевнитися, чи наявні електронні докази можуть забезпечити вирішення справи, а зв'язок із іншими доказами вказує на те, наскільки цей доказ інтегрований у загальну доказову базу. Взаємозв'язок між доказами підсилює їхню переконливість і дозволяє суду прийти до обґрунтованого рішення. Наприклад, матеріали справи № 160/16761/22, розглянутої Дніпропетровським окружним адміністративним судом, містять докази направлення поліцейському засобами електронної комунікації на мобільний номер телефону Номер_2 з використанням месенджерів «Telegram» та «WhatsApp» повідомлень про необхідність негайного прибуття до місця несення служби та для надання пояс-

нень щодо поважності причин невиходу на службу. Причому, суд не вважає порушенням Дисциплінарного статуту факт направлення цих повідомлень за допомогою засобів електронної комунікації за відсутності відомостей про інші способи сповіщення поліцейського [12]. В іншій справі позивач додав до матеріалів позовної заяви скріни переписки та голосове повідомлення, які на його думку, свідчать про те, що його рапорт про звільнення надійшов до командування частини на розгляд. Однак суд оцінивши ці докази зазначив, що з них не можливо встановити осіб, які листувались і розмовляли з позивачем, а також факт подання позивачем вищевказаного рапорту [13].

Окрім вищенаведених критеріїв оцінки, можна виокремити ще такий критерій як забезпечення цілісності доказів, до складу якого входить збереження оригіналу електронного доказу та протоколювання. Якщо можливо, оригінал електронного доказу має бути збережений у незмінному стані. Використання копій допустиме за умови підтвердження їх автентичності та відповідності оригіналу. Збереження оригіналу гарантує, що доказ залишається незмінним і автентичним протягом усього судового процесу. Протоколювання, у свою чергу, документує кожен етап роботи з електронним доказом, включаючи його створення, зберігання, передачу та доступ, що забезпечує контроль за цілісністю доказу. Ці два критерії працюють у комплексі, гарантуючи, що електронний доказ буде прийнятий до розгляду судом.

У підсумку, можна зробити висновок, що критерії оцінки електронних доказів – це сукупність правових вимог та стандартів, які застосовуються для перевірки належності, допустимості, достатності, достовірності електронних доказів та їх взаємозв'язку для прийняття справедливого судового рішення.

Доктринальна цінність сформульованого нами визначення полягає у тому, що воно розкриває сутність критеріїв оцінки електронних доказів. І цей факт, безсумнівно, важливий для формування нової теорії оцінки електронних доказів та нової технології практичного впровадження положення цієї теорії.

Висновки. Підводячи підсумки всього вищенаведеного варто зазначити, що оцінка електронних доказів – це розумова і процесуальна діяльність суду та учасників адміністративної справи, спрямована на формування остаточного висновку щодо підтвердження або спростування фактів, які підлягають доказуванню за допомогою електронних доказів. Електронні докази, як і інші види доказів, мають відповідати критеріям оцінки, що включають достатність, достовірність, належність та допустимість. Кожен із цих критеріїв відіграє важливу роль, оскільки від них залежить, чи буде суд враховувати такий доказ. Оцінка електронного доказу в контексті справи є комплексним процесом, який включає врахування його взаємозв'язку з іншими доказами, його місця в загальній картині доказів, а також відповідності правовим вимогам. Такий підхід дозволяє забезпечити об'єктивність та повноту судового розгляду, що є необхідним для прийняття справедливого судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Редакція від 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text> (дата звернення: 28.09.2024).
2. Council of Europe, Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings. Guidelines and Explanatory Memorandum, Council of Europe, Strasbourg. 2019. 29 p.
3. Рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 12 червня 2023 р. у справі № 300/164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111656328> (дата звернення: 28.09.2024).
4. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 02 травня 2023 р. у справі № 686/18075/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110786398> (дата звернення: 28.09.2024).
5. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 13 жовтня 2020 р. у справі № 201/4092/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92327826> (дата звернення: 28.09.2024).
6. Рішення Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 17 вересня 2019 р. у справі № 709/1176/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84500439> (дата звернення: 28.09.2024).

7. Рішення Шостого апеляційного адміністративного суду від 17 грудня 2018 р. у справі № 826/17511/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78624880> (дата звернення: 28.09.2024).
8. Рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 березня 2024 р. у справі № 346/6491/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118079958> (дата звернення: 28.09.2024).
9. Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 р. у справі № 1-31/2011. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 квітня 2019 р. у справі № 855/122/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81298805> (дата звернення: 28.09.2024).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 червня 2019 р. у справі № 9901/644/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83000509> (дата звернення: 28.09.2024).
12. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 27 лютого 2023 р. у справі № 160/16761/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109247463> (дата звернення: 28.09.2024).
13. Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 08 лютого 2023 р. у справі № 260/5073/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108878320> (дата звернення: 28.09.2024).